

TÜRK KÜTÜPHANECİLER DERNEĞİ BÜLTENİ

XXX. Cilt

1981

2'inci Sayı

ATATÜRK, İNKILÂPLARI ve KÜTÜPHANECİLİĞİMİZ

Dr. Necmeddin SEFERCİOĞLU

Büyük Nutuk'un başlangıcında çok özlü bir biçimde ortaya konulmuş bulunan durum ve şartlarda başlatılan "millî mücadele," Türk milletinin Ulu Gazi'sinin önderliğindeki eşsiz fedakârlıkları sonucunda kazanılmış, Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştu. Bu yeni devlet, o ölüm - kalam savaşlarının tabii bir ürünü idi. Çünkü; I. Dünya Harbi'nin sonunda Osmanlı İmparatorluğu iyice tükenmiş, işgal altındaki İstanbul'da, ancak sunî solunumla yaşayabilir bir öneme girmişti. Tarihın en uzun yaşayan bu imparatorluğu da, "misyon"unu tamamlamış, kaderine boyun eğmişti.

Osmanlı devletinin asıl unsuru olan Türk milleti ise, son dönemdeki yöneticilerinin basiretsizliği yüzünden sürüklendiği, yıllarca süren Balkan, Trablus, I. Dünya harplerinin yaralarını sarmağa, acılarını dindirmeğe fırsat bulamadan bir de "anavatan" toprakları üzerinde "kurtuluş savaşları" yapmak zorunda kalmıştı. Böylesine zorlu bir mücadele ile yeniden kazanılan vatanın sahipleri, elbette, onu canları ve kanları pahasına koruyanlar, "müstevli düşman"dan temizleyenler olacaktı. 29 Ekim 1923'te ilân edilen Cumhuriyet, bu tartışılmaz sahipliğin tesçilinden başka bir şey değildi.

Ama Ulu Gazi'nin önderliğinde başlatılan mücadele Cumhuriyetin kurulması ile bitmemiş, yalnızca biçim ve yön değiştirmişti. Türkiye imparatorluk'tan "millî devlet"e geçişin sancıları içindeydi. Yıllarca süren savaşların enkaz haline getirdiği bir ülke, geleceğinin umudu ve güvencesi olan gençliğinin büyük bölümünü savaş alanlarında cömertçe harcamış acılı ve yoksul bir toplum, bütün kaynakları savaş ahtapotunca söğürmüş zavallı bir ekonomi devralmıştı. "Millî devlet"e geçiş mücadelesi bu şartlar içinde sürdürülüp kazanılacaktı; kazanılmak zorundaydı; Türk milleti bu çetin mücadeleyi de, büyük Önderinin yol göstericiliğinde, kısa zamanda sonuçlandırdı.

Yeni Türkiye Devletinin çözümlemesi gereken meselelerin bağında, hiç şüphesiz, eğitim ve öğretim geliyordu. Türk milletinin yeni kuşakları "muasır medeniyet seviyesinin üstüne" çıkılması mücadelesine katılacak bir bilgi ve kültüre sahip olarak yetiştirilmeli idi. Bu da ancak, her biri ayrı anlayış ve me-

odlarla çalışan eğitim ve öğretim kurumlarının tek yönetim altında toplanması ve çağdaş anlayışa ve metodlara göre yeniden düzenlenmesi ile sağlanabilirdi. Yeni mücadelenin ordusu "irfan ordusu" olacaktı; bu ordunun subay ve erleri, bu mücadeleyi götürecekti nitelikte yetişmeli idi. Bunu dikkate alan Ulu Gâzi ve Cumhuriyet yönetimi, yeni Türk devletinin kuruluşunun ilk yılından itibaren, yeni bir "seferberlik"e girişti. Artık savaş seferberliğinin yerini "eğitim ve öğretim seferberliği" alıyordu. Ulu Gazi ve O'nun önderliğinde Türkiye Cumhuriyetinin yönetimini omuzlayanlar, pek haklı olarak, bilgili, kültürlü ve Cumhuriyet ülküsüne bağlı kuşaklar yetişmeden, yapılması düşünülen atılımların, girilecek inkılapların kolay başarılamayacağını idraki içindeydiler. Bu bakımdan, girilecek ilk hareketin, "eğitim ve öğretim seferberliği" olması tabii idi. Eğitim ve öğretimin "vazgeçilemez ve güçlü" bir aracı olan kütüphanelerin bu seferberliğin dışında kalması veya bırakılması ise, söz konusu olamazdı. Bu yüzden, kütüphaneler, Atatürk inkılaplarının "Türk insanı"nın yetiştirilmesine yönelik olanlardan büyük ölçüde etkilenmiştir.

Eğitim ve öğretim düzenlemeleri ile başlatılan Atatürk inkılaplarının kütüphanelere ilişkin yanı, bunların gerçekleşmesini sağlayan yasalarda açık seçik görülmez. Bu atılımların yönlendiricisi ve itici gücü olan Atatürk de, konuşmalarında kütüphaneler konusuna pek dokunmamıştır. Ama bunlar inkılap hareketlerinde kütüphanelere yer verilmediği anlamına gelmez. Millî eğitim ve öğretim alanlarında köklü düzenlemelere girilen bir yönetimin kütüphaneleri bir yana bırakması, ihmal etmesi beklenemezdi. Nitekim, etmemiştir!

*

Cumhuriyetin ilânından kısa bir süre sonra (3 Mart 1924'de) çıkarılan ve inkılap kanunlarından ilki sayabileceğimiz **Tevhid-i Tedrisat (Öğretim Birliği) Kanunu**, eğitim ve öğretimle ilgili öteki kuruluşlarla birlikte kütüphanelere de uygulanmıştır. O zamana kadar büyük çoğunluğu "mazbut" veya "mülhak" vakıfların elinde, pek azı da hükümet, il veya belediye yönetiminde olan kütüphaneler, bu yasa ile tek yönetim altında birleştiriliyor, Millî Eğitim Bakanlığı artık kütüphanelerin yönetimini de tümüyle üstleniyordu. Böylece kütüphaneler, devletin koruyuculuğu altına alınmış kurumlar durumuna geliyorlardı.

Aslında Osmanlı Devletinden Türkiye Cumhuriyetine miras kalan kütüphaneler, nitelik ve nicelik bakımlarından, hiç de yeterli kurumlar değildiler. Cumhuriyet Türkiyesi, bir çok başka kuruluşlar gibi, kütüphanelerini de yeniden kurmak zorunda idi. Büyük Atatürk bunu, daha Cumhuriyet kurulmadan, "amell ve şâmil bir maarif için hudud-u vatanın merakizi mühimmesinde asrî kütüphaneler tesis etmek lâzım olduğu"nu vurgulayarak belirtmişti.¹

Osmanlı devletinden devralınan kütüphanelerin durumunu, 1925 yılında Maarif Vekâleti'ne sunduğu "kütüphanelere dair" raporunda, zamanın 'kütüphaneler müfettişi' Dr. Hamit Zübeyr Koşay, şu cümlelerle dile getiriyor :²

- 1 1 Mart 1923'de, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açarken yaptıkları konuşmadan.
- 2 Hâmid Zübeyr Koşay, "Kütüphanelere dair," **TKDB**, IX (1960), 36-40. Aynı raporun eski yazıyla basılı aslı için bkz : **Maarif Vekâleti Mecmuası**, 4 (1 Eylül 1941), 24 - 28.

"Türkiye Cumhuriyetini teşkil eden 64 vilâyet, 395 kazadan 45 vilâyet merkezi, 366 kaza umumî kütüphaneden mahrumdur. Mevcut kütüphanelerden 11 tanesinin Bursa mülhakatında, 15 tanesinin Kastamonu'da, 40'dan fazlasının İstanbul'da olduğunu nazar-ı itibara alacak olursak, kütüphanelerin sûret-i tevziinin de fena olduğu tahakkuk eder. İstanbul kütüphanelerinde yüz binlerce kitap olmasına mukabil tekmi Anadolu'da, hususî kütüphaneler de dâhil olduğu halde, nihâyet 60-70 bin cilt kitap vardır. Kitapların cins ve nev'inden sarf-ı nazar, bu adet Anadolu'nun nüfus ve mesâhasına göre fevkalâde küçüktür. Kütüphaneler muhteviyatının kıymet-i izafiyesine gelince: Bunlar fevkalâde kıymeti hâiz olmakla beraber ihtiyacât-ı hâzreye teka-bül etmekten çok uzaktırlar. Kütüphanelerdeki âsar umûmiyetle iki üç asır evvelki iskolastik ilminin damgasını taşır."

Gerçekten de, İstanbul'daki bazı istisnaları bir yana bırakırsa, sayıları ancak "yüz"lü rakamlarla belirtilebilen küçük dermeleri (koleksiyonları) ile, Türkiye Cumhuriyetine miras kalan bu kütüphaneler, herhangi bir kütüphane hizmetini sunabilme imkânından yoksundular.³

İlkin; bu küçük dermelerin tamama yakın ancak din alanındaki eğitim ve öğretimi destekleyebilecek veya bu alandaki araştırmaları destekleyecek eserlerden oluşuyordu. Üstelik bunlar, kurucularının vakfettiklerine, bazılarında çok seyrek yapılan küçük bağışlar dışında, yıllar —hattâ yüzyıllar— boyunca hiç bir yeni eserin eklenmediği, diriliğini tümüyle yitirmiş dermelerdi. Bu dermelerdeki eserlerin çoğu, taşıdıkları sanat değerleri ile, kütüphaneden çok bir kitap müzesine yararlılardı; yâni bunlar, çoklukla, okunma değil, saklanma değeri olan kitaplardı; Bu dermelerle "müsbet ilim" anlayışına uygun araştırmaları yürütmek, bu anlayışa yönelik eğitim ve öğretim çalışmalarını desteklemek ve halkı okumaya alıştırmak mümkün değildi.

İkinci olarak; kütüphanelerin ancak belli merkezlerde toplanmış, ülkenin öteki yüzlerce, binlerce yerleşim biriminin kütüphaneden yoksun kalmış olması da, üzerinde önemle durulması gereken, üzücü bir durumdu. Kütüphanelerin yurt alanına dengeli bir biçimde yayılması, yurttaşların bu kuruluşların vereceği hizmetlerden fırsat eşitliği içinde yararlanmasının sağlanması gerekirken, Osmanlı döneminde bu hususlar hiç dikkate alınmamıştı. Zaten kütüphanelerin hemen hepsi, şahsî girişimler sonucu, bu kişilerin istediği yerlerde ve özellikle büyük merkezlerde kurulmuştu. Hiç bir ciddi "dağıtım" politikası uygulanmamıştı.

Üçüncüsü; bu kütüphanelerin hemen hepsinin cami, medrese, tekke veya zaviyelerin yapılarında hizmete sunulmuş olması, bu yüzden kendilerinden yararlanma imkânının çok sınırlı kalmak zorunda bulunması idi. Çünkü onlar, bu nitelikleri ile "umuma açık" kuruluşlar olmaktan çok, "özel kütüphane" niteliği gösteriyorlardı.

3 Şemim Emsen, "Osmanlı İmparatorluğu devrinde Türkiye Kütüphanelerinin tarihçesi," **TKDB**, IX (1960), 23-35'deki listeler.

Dördüncüsü : Bu kütüphanelerde çalışan ve "hâfız-ı kütüb" denilen görevlilerin çoğu, kitapları okutmaktan kaçınan, onları büyük bir titizlikle saklayan, gerçek "hız edici" lerdii. Aralarında saygı ve minnetle anılmağa değer olanları bulunmakla birlikte; çoğu vakıf mütevellilerinin, medrese, tekke veya zaviye şeyhlerinin kayırması ile bu işte görevlendirilmiş yeteneksiz ve tembel kişilerdi.

Beğincisi : Kütüphanelerin yönetiminden sorumlu olan vakıfların çoğu, kuruluşları sırasında öngörülen gelir kaynaklarının zamanla yetmez olması yüzünden, kütüphaneleri destekleyemez duruma girmişlerdi. Bunlarla kütüphanelerinin câri giderlerini karşılamaları, vakıf mütevellisinin ve kütüphane görevlilerinin aylıklarını vermeleri, kütüphane yapılarının bakım ve onarımını sağlamaları, çok defa, mümkün olamıyordu. Vakıfların gelirleri ve dolayısıyla kütüphane ödenekleri arasındaki büyük farklılıklar da, kütüphaneler ve kütüphaneciler arasında ayrıcalıklar yaratıyordu.

Ayrıca; kitapların hemen hepsinin Arapça, Farsça veya ağdahlı Osmanlı Türkçesi ile yazılmış bulunması da, kütüphanelerden yararlanmayı büyük ölçüde sınırlayan bir etkendi. Böyle eserlerden ancak çok küçük bir azlığın yararlanabileceği açıktı. Dr. Koşay, "mevcut kütüphanelerden eski medeniyetimizi tetkik edecek âlimler ile ibâdet erbâbı istifade edeceklerdir",⁴ derken, yalnızca Cumhuriyet dönemindeki yararlanma imkânını belirtmiş olmuyor, bunun geçmişte de böyle olduğunu anlatıyordu.

Osmanlı döneminde okuma yazma bilenlerin sayısı da çok azdı. Toplumun büyük kesimi okuma yazma bilmediğinden, kütüphanelerin çoğalmasını, yurt alanına dağılmasını engelleyen önemli sebeplerden biri idi.

Bütün bunlar, "İhtiyac-ı asriyeye tekabül edecek kütübhanelerin yeniden teşkili"⁵ gereğini ortaya çıkarıyordu. Halkın yararlanabileceği türden kütüphanelerin eksikliğini, yurt alanına dağılmış kütüphaneleri ile, 1911'den beri Türk Ocakları gidermeğe çalışıyordu ama, bu gönüllü çabalar kütüphane ihtiyacını karşılayabilecek güç ve yeterlikte değildi.

İşte Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile kütüphanelerin Millî Eğitim Bakanlığı'nın bünyesine alınması ve kütüphaneleri yönetme işinin, "Kuruluş Kanunu" ile bu Bakanlığın Kütüphaneler (Genel) Müdürlüğü'ne verilmiş bulunması, eğitim-öğretim inkılabı içinde kütüphanelere de yer verilmesinin bir sonucu idi. Böylece kütüphaneler, ilk defa olarak, bilinçli bir biçimde devlet koruyuculuğu altına giriyor ve eğitim-öğretimle ilgili devlet politikasının bir parçası oluyordu. Nitekim, Cumhuriyetin ilk beş yılında 26 yeni kütüphane kurulmuştu. Bunlara Atatürk'ün ölümüne kadar sekiz kütüphane daha eklendi. Bundan sonra kütüphane konusunun derin bir sessizliğe gömüldüğü, 1939'dan 1950'ye kadar yalnızca 14 kütüphane daha açılabilirdiği görülmektedir.⁶ 1950'den sonra

4 Koşay, Aynı makale, 31.

5 Aynı yer.

6 Osman Ersoy, Halk kütüphaneleri üzerine bir araştırma. (Ankara: 1966), 61-79'daki istatistikler, 1939 - 1950 arasında kütüphane açılması çalışmalarının durgunluk içine girmesine, II. Dünya Harbi ile bu dönemde Halkevlerinin ve halkodalarının çok yaygın bir durumda bulunması ve kitabı köye kadar götürebilmiş olması sebep olarak gösterilebilir.

kütüphane açma çalışmaları yeniden hızlanmış, fakat bu çalışmalar düzensiz, plansız bir gelişme göstermiş olduğundan, kütüphanelerin dağılımındaki dengesizlikler devam etmiştir.

Eu veriler bize, mevcut kütüphanelerin yönetilmesi ve yeni kütüphaneler açılması görevinin Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Devlet tarafından üstlenilmiş bulunmasına rağmen, Atatürk dönemindeki ciddi çabaların sonradan kaybolduğunu ve kütüphanelerin sorumluluğunu yüklenen Bakanlığın bu konuya gereken önemi vermediğini göstermektedir. Bundan, eğitim ve öğretim inkılabı uygulamasının sorumluluğunu yüklenenlerin, kütüphanelerinin bu alana sunabileceği katkıları yeterince değerlendiremedikleri sonucu çıkarılabilir.

Atatürk inkılabları'nın kütüphaneleri en çok etkileyeni, hiç şüphesiz 3 Kasım 1928'de yasalaşp, 1929 yılı başında uygulamaya konulan "yeni Türk harfleri" olmuştur.

Latin köklü yeni Türk yazısının kütüphaneleri, hiç değilse bir süre için, olumsuz yönde etkilediğini, kütüphanelerin bu dönemde hizmet sunma imkânından yoksun kaldığını düşünenler bulunabilir. Fakat, kanaatimizce, böyle bir yargı doğru olamaz. Çünkü; yukarıda da açıklanmağa çalışıldığı gibi, Cumhuriyetin ilk yıllarında yurdumuzun yüzlerce il ve ilçe merkezi bile bir kütüphaneden yoksundu. Kütüphaneye sahip olan yerlerdeki küçük dermeler, halkın yararlanamayacağı eserlerden oluşuyordu. Kütüphanelerin varlık sebebi olan okuyucuların sayısı da, okuma yazma bilenlerin azlığı ve kitapların çoğunun Arapça veya Farsça olması yüzünden, çok sınırlı idi. Ayrıca, eski harflerle basılıp yayınlanan eserlerin sayısı da azdı. Harp yıllarının ikisadî sıkıntıları ve psikolojik şartları içinde kitap yayımı çok azalmıştı. Bunların kütüphanelere girebilmesi ise, kütüphanelerin o zamanki yönetim yapısı yüzünden, kolay değildi. Bu bakımlardan ele alındığında yeni Türk harflerinin kabulünün, kütüphanelerden yararlanmayı olumsuz yönde etkilemediği ortaya çıkar. Etkili bir yararlanma zaten yoktu ki bunun azaldığından veya yok olduğundan söz edilebilirdi! Üstelik, eski yazıyı bilen ve bununla yazılmış veya basılmış kitaplardan yararlanabilecek nesiller de, bıçakla kesilmiş gibi, ortadan kalkmış değildi. Onlar, bu eserlerden yararlanmağa, daha uzun bir süre devam edebileceklerdi.

Bize göre, kütüphanelerin yeni Türk yazısının kabulünden dolayı olumsuz yönde etkilenişi, yazımın değişmesinden çok, dermelerinin yeni Türk yazısı ile basılmış eserlerle hemen ve yeterince desteklenememesi yüzündendir. Nitekim, yeni Türk harflerinin kabulünden sonraki yılları, yani 1928 - 1933 yılları arasında ancak 6297 eser yayımlanabilmiştir. Böylece yıl başına 1050 kadar eser düşmektedir. Bu sayı 1934'de 1530, 1935'de 1741 olmuştur. Daha sonraki yıllarda Türkiye'de yayımlanan eserlerin sayısı, 1939'da başlayan II. Dünya Harbinin de etkisi ile, çok yavaş bir artış göstermiştir. 1935'i izleyen 17 yılda

basılan kitapların sayısı, yıllık olarak ikibin'li rakamları aşamamıştır.⁷ Bunların önemli bir bölümünü risalelerin, her yıl yeni basımı yapılan ders kitaplarının ve eskiden yayımlanmış kitapların yeni basımlarının veya yeni Türk yazısına çevrilmiş basımlarının oluşturduğu düşünülürse, kütüphanelerin dermelerine girebilen orijinal eserlerin yıllık sayılarının pek de fazla olmadığı kolayca anlaşılır. Bu, yeni Türk harflerinin kabulünden sonra başlatılan okuma - yazma seferberliğinin, bütün iyi niyetli çabalara rağmen, neden yeterince başarılı olmadığını da açıklar. Okuma - yazma öğrenenlerin bu becerilerini "okuma alışkanlığı"na dönüştürecek eserlerin yeterince yayımlanamamış ve kütüphaneler aracılığı ile yararlanmaya sunulamamış olması, bu başarısızlığın başlıca sebebi olsa gerektir.⁸

Eski harflerle yazılmış veya basılmış Türk kültürüne ilişkin temel eserlerin yazı inkılabından sonra yeni Türk yazısı ile yeniden yayımlanmasındaki gecikme de üzerinde önemle durmayı gerektirecek bir durumdur. Konumuz dışında kaldığı için, bunun tartışmasına girmeyeceğiz.

Okunması ve yazılması kolaylıkla öğrenilebilen, Batı dillerinin öğrenilebilmesi için yeni bir yazının öğrenilmesini gerektirmeyen yeni Türk yazısının kütüphanelerimizi olumsuz değil, olumlu yönde etkilediği muhakkaktır. Bu yazı ile basılıp yayımlanan eserlerden oluşan dermeleri ile kütüphanelerimizin hizmet ufku genişlemiştir. Kütüphane dermelerine eklenen yeni eserlerin sayısı çoğaldıkça ve kütüphanelerimiz daha etkili hizmet sunma imkânlarına kavuştukça, okuyucu sayısının çok daha büyük bir hızla artacağı muhakkaktır.

Büyük Atatürk'ün, kütüphaneciliğimizi doğrudan etkileyen önemli bir de müdahalesi vardır. Bu, 2 Temmuz 1934'te yürürlüğe girmiş bulunan "Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu"nun çıkarılmasını sağlayan buyruğudur.

Dünyanın hemen her ülkesinde, o ülkede hangi eserlerin yayımlandığını belirlemek ve bunların belli sayıdaki nüshalarının gelecek kuşaklara kütüphaneler aracılığı ile ulaştırılmasını sağlamak amacıyla "derleme" yapılır. Bir ülkede her yıl veya belli bir dönemde ne kadar eser yayımlandığının bilinmesi, o ülkenin kültürel gelişmesinin akışını incelemek bakımından, çok gereklidir. Ayrıca; bilim ve tekniğin çok ilerlemiş olduğu çağımızda, bilim adamlarına ve araştırmacılara ilgilendikleri konularda hangi eserlerin yayımlandığını, vakt geçirmeden duyurmak gerekir. Bunun için de, neyin nerede ve ne zaman yayımlandığı bilinmeli; hemen kaydedilmelidir. Böyle bir bibliyografik denetlemenin ilk adımı ve şartı "derleme"dir.

7 M. Türker Acaroğlu, "Yayın hayatımızdaki gelişmeler," **TKDB**, X (1966), 110-111'deki '1928 - 1963 yılları içinde Türkiye'de basılıp derlenen kitaplar' listesi, **Aynı Bülten**, I (1952), 163'de verilen "Türkiye'de 1928-1952 yıllarına ait kitap istatistikleri"ndeki aynı yıllara ilişkin rakamlar, daha az sayılarda olmak üzere, Acaroğlu'nunkilerden farklıdır.

8 Acaroğlu, **Aynı makale**, 93.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde yayımların derlenmesini sağlayıcı yasalar bulunmadığı için, ilk Türk basımevinin kuruluşundan itibaren İmparatorluk topraklarında hangi eserlerin yayımlandığı ve bunların yıllık veya toplam sayılarının ne olduğu bilinmemektedir. Bu yüzden Osmanlı dönemi kültür hayatımızın yayımlara yönelik yanı hâlâ karanlıktadır. Bu dönemde kaç eser yayımlandığına ilişkin tahminler arasında büyük farklar vardır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında da Türkiye'de yayımlanan eserlerin derlenmesini ve bunların belli kütüphanelerde depolanmasını sağlayacak bir yasanın çıkarılmasını öngören girişimler olmuştur. Hatta Fransa'nın "depot legal" kanunu, meslek eğitimi görmüş ilk kütüphanecimiz olan rahmetli Fehmi Ethem Karatay tarafından dilimize çevrilmişti. Buna dayanılarak hazırlanan tasarı, nedense bir türlü yasalasamamıştı.

Fakat güzel bir raslantı, konuyu bir gün Atatürk'ün bir çeşit yurt meseleleri forumu niteliğinde olan sofrasına getirdi. Türkiye'de ne kadar eser yayımlanmakta olduğu sorusunun doyurucu bir karşılığını alamayan Ulu Önder, bu cevabın alınmasını sağlayabilecek tedbirlerin ne olabileceği, başka ülkelerde bu alanda neler yapıldığını öğrenmek istedi. Kendisine başka ülkelerdeki uygulama anlatıldı ve bunun üzerine böyle bir derleme kanununun bizde de hemen çıkarılmasını istedi.

Cumhuriyetin ilk yıllarında hazırlanan ve 1934'e kadar bir türlü yasalasamayan tasarı, bu "buyruk" üzerine yeniden ele alınarak, "Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu" adıyla çıkarıldı. Böylece, hem kültür hayatımızın, hem de kütüphaneciliğimizin önemli bir eksikliği giderilmiş oldu.⁹

Kısaca "Derleme Kanunu" diye anılan bu yasa, basımevlerine, bastıkları ve kanunun belirlediği istisnalar dışında kalan bütün "yazı ve resim"lerin beşer nüshasına, yine kanunun belirlediği kütüphanelere konulmak üzere, ücretsiz olarak Devlete verme yükümlülüğünü getirmiştir. Bu sûretle, Türkiye'de yayımlanan her eserin en az beş nüshasının en az beş kütüphanede "depo"lanarak gelecek kuşaklara ulaştırılması, bunlara dayanılarak millî bir bibliyografyanın hazırlanıp yayımlanması,¹⁰ ve millî seviyede bir "bibliyografik denetleme"nin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır.

Kanunun üzerinde durulmayı gerektiren başka bir özelliği de, o tarihte mevcut olmayan Millî Kütüphane'nin kurulmasını bir "yasa buyruğu" durumuna getirmiş olmasıdır. Kanun, 8'nci maddesi ile, derlenecek eserlerin bir nüshasının Millî Kütüphane'ye verilmesini öngörmekte ve "bu kütüphane teşkil olununcaya kadar derlenen basma yazı ve resimler Maarif Vekâletinin bu işe memur edilen teşkilâtı tarafından hıfz olunur" hükmünü getirmekte idi. Böylece, hem ilgili kuruluşların Türk millî kütüphanesinin kuruluşunu geciktirmeden sağlaması istenmiş ve hem de bu kütüphanenin ihtiyaç duyacağı en önemli materyaller derlenip saklanarak biriktirilmiş oluyordu.

9 Muzaffer Gökmen, "Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu ve Atatürk'e ait bir hâtıra," **TKDB**, I (1952), 111-114.

10 "Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu," **TKDB**, I (1952), 177-178.

Ne yazık ki, bu millî kuruluşumuzun Türk kültür hayatındaki yerini alabilmesi, rahmetli Adnan Ötügen'in ısrarlı çabaları ile, 1948'de, yani Büyük Atatürk'ün ebediyet âlemine geçişinden on yıl sonra, sağlanabilmiş; Kütüphanenin kuruluş kanunu ise ancak 1950 yılında yasalaşabilmiştir.¹¹

Ancak Atatürk'ün ilgilenmesi sonucu yasalaşabilmiş olan "Derleme Kanunu" zamanla eskimiş, günümüzün ihtiyaçlarına cevap veremez duruma gelmiştir. Yerilenmesi için yıllardır sürdürülen ısrarlı çabalar ise, yazık ki, olumlu bir sonuç verememiştir. Bu konuda yazılmış pek çok yazı, hazırlanmış fakat yasalaşamamış bir çok tasarı vardır. Anlaşıyor ki, Ulu Önder'in minnettarı bulunduğumuz ilgi ve müdahalesi olmasa, Türkiye'miz bugünkü Derleme Kanunundan da, belki tümüyle, belki uzun süre, yoksun kalacakmış.

Büyük Atatürk'ü hem Türk, hem de kütüphaneci olarak minnet ve şükranla anıyoruz.

Nur içinde yatsın!

¹¹ Adnan Ötügen, "Millî Kütüphane Nasıl Kuruldu?" Kütüphaneciliğimiz için., (Ankara, Türk Kütüphaneciler Derneği, 1979), 1-42.